

สถาปัตยกรรมไทย

ความหมายและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมศาสตร์เป็นศาสตร์หรือวิชาการที่ว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศิลปะและวิธีการในการก่อสร้างเพื่อสนองตอบความต้องการในด้านวัตถุและจิตใจของอารยชน (Architecture is the art and technique of building, employed to fulfill the practical expressive requirements of civilized people.) หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรม คือมาตรการสร้างสรรค์กำหนดขอบเขตปริมาณของที่ว่างให้เกิดบรรยากาศและสุนทรียภาพแห่งศิลปะและประโยชน์ใช้สอยในอาคาร ตามความต้องการในรูปธรรมและนามธรรมแห่งนครชน

จากการที่จัดให้สถาปัตยกรรมเป็นทั้งวิทยาศาสตร์ก่อสร้างและงานศิลปกรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะทรงรูป (plastic art) ประเภทหนึ่งนั้น จะเห็นได้ว่างานสถาปัตยกรรมมีลักษณะเด่นเฉพาะหลายประการ โดยอาจแยกออกให้เห็นองค์ประกอบที่สำคัญต่างๆได้ดังนี้

๑. รูปทรงและขนาด (form/size) งานสถาปัตยกรรมเป็นศิลปวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นมาในลักษณะในงานก่อสร้างที่มีรูปทรงและขนาดแน่นอน มองเห็นได้อย่างชัดเจน สามารถวัดขนาดและจับต้องได้

๒. โครงสร้าง (structure) งานก่อสร้างหรืองานสถาปัตยกรรมทุกชนิดที่จะสร้างขึ้นมานั้น จะต้องมีการออกแบบ คำนวณ และกำหนดโครงสร้าง ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นเป็นระบบและหลักวิธีได้อย่างชัดเจนทั้งนี้ก็เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมดังกล่าวมีความมั่นคงแข็งแรง และเป็นไปตามหลักการของวิทยาการก่อสร้าง

๓. ปริมาตรรูปทรง (volume of mass) เนื่องจากงานสถาปัตยกรรมเป็นงานที่มีรูปทรงเป็น ๓ มิติ ดังนั้นสิ่งก่อสร้างทุกชนิดที่จัดให้เป็นงานสถาปัตยกรรมจึงสามารถหาค่าหรือคำนวณหาปริมาตรของพื้นที่ทั้งหมดหรือเฉพาะบางส่วนของอาคารที่ต้องการได้

๔. พื้นที่ว่างหรือบริเวณว่าง (space) ในโอกาสได้เข้าไปสัมผัส หรือใช้ประโยชน์จากงานสถาปัตยกรรมสิ่งหนึ่งที่จะสังเกตเห็นก็คือ ในงานสถาปัตยกรรมเกือบทุกชนิดจะต้องกำหนดบริเวณไว้สำหรับเป็น “พื้นที่ว่าง” หรือบริเวณว่างแทนที่จะเป็นงานก่อสร้างที่มีรูปทรงที่ปิดตันทั้งหมด พื้นที่ว่างหรือบริเวณว่างนี้ให้ประโยชน์ทั้งทางด้านการใช้สอยและสุนทรียภาพ

๕. ส่วนสัดส่วน (proportion) ส่วนสัดส่วนที่สมดุล มีความพอเหมาะและงดงามตามหลักการออกแบบของงานสถาปัตยกรรม ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งในการที่จะเสริมให้สิ่งก่อสร้างดังกล่าวมีคุณค่าสูงยิ่งขึ้นส่วนสัดส่วนที่กล่าวถึงนี้อาจพิจารณาได้ทั้งในเชิงการกำหนดพื้นที่ใช้สอยหรือประกอบกิจกรรม ความเหมาะสม สอดคล้องและงามในเชิงศิลปะ

๖. ความต้องการ (requirements) งานสถาปัตยกรรมที่มองเห็นอยู่ทั่วไปนั้น ต่างก็ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นมา โดยมีความต้องการหรือความมุ่งหมายที่สามารถระบุได้อย่างชัดเจน ความมุ่งหมายดังกล่าวอาจเป็นทางด้านประโยชน์ใช้สอย เช่น ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ที่พักผ่อน หรือใช้สำหรับประกอบการกิจกรรมธุรกิจต่างๆหรือเป็นการตอบสนองของศรัทธาความเชื่อทางศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ก็ได้

๗. ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) การทำงานศิลปกรรมขึ้นใดชิ้นหนึ่ง ซึ่งรวมทั้งสถาปัตยกรรมด้วย จะได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าทางศิลปะนั้นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งคือ จะต้องเป็นสิ่งที่ได้รับการออกแบบจะทำให้ปรากฏออกมาโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ นั่นก็คือจะต้องเป็นสิ่งที่มีความเฉพาะเป็นของตนเองมีความเป็นเอกลักษณ์โดยคงไว้ซึ่งสุนทรียภาพทางศิลปะ

๘. คุณค่าทางมณฑนศิลป์ (decorative value) งานสถาปัตยกรรมจำเป็นต้องได้รับการตกแต่งทางมณฑนศิลป์ทั้งภายใน ภายนอกอาคาร โดยเฉพาะในส่วนรายละเอียดในการตกแต่ง ส่วนประกอบต่างๆพร้อมทั้งการจัดเกณฑ์เพื่อประโยชน์ใช้สอยโดยสมบูรณ์และเกิดสุนทรียด้วย

๙. คุณค่าเชิงศิลปะ (artistic value) งานสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นตามองค์ประกอบที่กล่าวข้างต้นทั้ง ๘ ประการ จะมีความสมบูรณ์ได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่องานดังกล่าวนี้นำองค์ประกอบทั้งหมดมาผสมผสาน (assimilation) เข้าด้วยกันแล้วสามารถวิเคราะห์ให้เห็นได้ว่าเป็นสิ่งซึ่งมีความงดงามตามทฤษฎีทางศิลปะ องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการดังที่กล่าวมาแล้วจะต้องมีความผสมผสานกลมกลืน และสนับสนุนซึ่งกันและกันงานดังกล่าวจึงจะมีความเป็นเอกลักษณ์และสมบูรณ์ในตัวเอง เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าเชิงศิลปะ

ลักษณะอาคารและศิลปะสมัยงานสถาปัตยกรรมไทย

สถาปัตยกรรมไทยเป็นงานก่อสร้างซึ่งมีต้นแบบที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ในช่วงหลายร้อยปีที่ผ่านมาสถาปัตยกรรมไทยได้มีวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงผสมผสาน และได้รับการประยุกต์ให้เข้ากับลักษณะประโยชน์ใช้สอยและความเชื่อตามยุคสมัยอย่างต่อเนื่องตลอดมาสมัยของงานสถาปัตยกรรมไทยแบ่งออกเป็นสมัยๆต่างซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ดังนี้

- สมัยทวารวดี
- สมัยศรีวิชัย
- สมัยลพบุรี
- สมัยล้านนา
- สมัยสุโขทัย
- สมัยอยุธยา
- สมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากการแบ่งงานสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะสมัยคองที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ยังสามารถแบ่งโดยพิจารณาจากสิ่งก่อสร้างที่มีปรากฏทั่วไปในปัจจุบันตามภาคต่างๆของประเทศไทยได้ดังนี้

- สถาปัตยกรรมไทยภาคกลาง
- สถาปัตยกรรมไทยภาคเหนือ
- สถาปัตยกรรมไทยภาคอีสาน
- สถาปัตยกรรมไทยภาคใต้

เรียบเรียงโดย อ.อังคณา ใจเข็ม

.....
*เอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๗

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๔.

จิตรกรรมไทย

ความเชื่อในจิตรกรรม

จิตรกรรมเป็นผลงานที่ใช้การวาดเส้นหรือระบายสีลงบนแผ่นราบที่เกิดจากการใช้ฝีมือทางด้านช่างของไทย มีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านานไม่น้อยกว่า ๗๐๐ ปี งานจิตรกรรมย่อมมีรูปแบบคุณลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชาติ เฉพาะเผ่าพันธุ์ของความเป็นไทย สะท้อนให้เห็นเด่นชัดในเรื่องความเชื่อ แนวความคิด วัตถุประสงค์ และการแสดงออกที่เป็นลักษณะเฉพาะตนเอง งานจิตรกรรมบางสมัยช่างไทยจะได้รับความบันดาลใจในความคิดหรืออิทธิพลทางรูปแบบจากชนต่างชาติต่างภาษาบ้าง เป็นเรื่องธรรมดาของศิลปวัฒนธรรมที่ย่อมมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง แต่ช่างไทยมิได้ลอกเลียนรับแบบอย่างมาเขียนโดยตรง หากแต่จะเพียงเอาอย่างหรือดัดแปลงปรุงแต่งแก้ไขให้ผสมผสานกลมกลืนกับพื้นการช่างศิลปะเดิมที่คนไทยเรามีอยู่แล้ว หรือให้ตรงกับรสนิยมความเชื่อและอุปนิสัยของสังคมแห่งตน

๑. ความเชื่อในจิตรกรรม

ความเชื่อเกี่ยวกับการเขียนภาพจิตรกรรม อาจพิจารณาตามเหตุผลดังต่อไปนี้

๑.๑ อิทธิพลความเชื่อทางศาสนา จิตรกรรมไทยแบบประเพณีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมาเป็นจิตรกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพุทธอย่างแท้จริง เป็นการรับใช้พุทธศาสนาด้วยจิตรกรรมที่แสดงเป็นภาพแบบเล่าเรื่อง มีรูปแบบ วิธีการแสดงออกอันเป็นระเบียบมีกฎเกณฑ์ที่ทำสืบต่อกันมา จึงเรียกว่า จิตรกรรมไทยแบบประเพณี

๑.๒ อิทธิพลความเชื่อทางสังคม จิตรกรรมไทยยุคปรับตัวปรับช่วงที่อิทธิพลศิลปวิทยาการจากตะวันตกเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อิทธิพลนั้นเป็นไปในลักษณะบีบบังคับให้ไทยยอมจำนนที่ต้องปรับปรุงบ้านเมือง ศิลปวิทยาการตามความคิดเห็นของฝรั่ง ผิดกับอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามาในเมืองไทยเมื่อครั้งแรกในสมัยอยุธยา เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ คราวนั้นไทยสามารถผสมผสานกลมกลืนอิทธิพลดังกล่าวจนกลายเป็นของไทยในที่สุด จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงสร้างขึ้นเกี่ยวกับความเชื่อทางสังคมที่ใช้ศิลปกรรมนำรสนิยมแบบตะวันตก ภาพจึงสะท้อนความเป็นจริงในสังคมยุคนั้นด้วยรูปแบบเหมือนจริง

แนวความคิดในจิตรกรรม

แนวความคิดในการแสดงออกของจิตรกรรมไทยส่วนใหญ่เป็นเรื่องพฤติกรรม และความเป็นไปได้ในชีวิตของมนุษย์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยตรง จำแนกได้เป็น ๔ แนว คือ

๑. พฤติกรรมระหว่างมนุษย์และธรรมชาติภายในของมนุษย์
๒. พฤติกรรมระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
๓. พฤติกรรมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
๔. พฤติกรรมระหว่างมนุษย์กับความเชื่อที่ไม่มีตัวตน

ลักษณะการแสดงออกของจิตรกรรมไทย

ลักษณะและการแสดงออกของจิตรกรรมไทย เป็นศิลปะที่แสดงความรู้สึกรั้งถึงความประสานกลมกลืนกันระหว่างความคิดอันเป็นนามธรรม เรื่องราวทางศาสนา ตำนานโบราณ กับความเป็นจริงทางวัตถุของสังคมยุคนั้น ซึ่งพอสรุปลักษณะใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. เป็นศิลปะแบบอุดมคติ มีรูปลักษณะแตกต่างไปจากธรรมชาติ ถือว่าความงามในธรรมชาตินั้นความงามอย่างพื้นๆ ธรรมดาๆ จึงปรุงแต่งจิตรกรรมของตนให้เน้นหนักไปในทางความงามที่ระคนอยู่ด้วยปรัชญาศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา มีคุณค่าทางสุนทรียภาพของการวางรูปทรง สี เส้น องค์ประกอบรวมทั้งเนื้อหาเรื่องราวอันเป็นนามธรรม ความเรียบง่าย ทุกสิ่งมีความประสานกลมกลืนระหว่างภาพกับภาพ ภาพกับระวางเนื้อที่ และรวมทั้งการประสานกันระหว่างความคิดและปรัชญาทางพุทธศาสนาอันเป็นนามธรรมกับภาพที่สะท้อนความเป็นจริงทางวัตถุของสังคมยุคนั้น ทุกสิ่งและทุกส่วนรวมตัวกันเป็นเอกภาพ

๒. เป็นศิลปะที่มีได้คำนึงถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น ไม่คำนึงถึงความเป็นจริงทางรูปทรง โดยเฉพาะรูปทรงมนุษย์ ได้ตัดทอนส่วนละเอียดของรูปทรงลงเหลือแต่สาระที่สำคัญส่วนใหญ่ กล้ามเนื้อ เส้นผ่า ลีลา ท่าทางเป็นไปอย่างเรียบง่าย แสดงอารมณ์ของรูปทรงจากเส้นที่เคลื่อนไหวทั้งภายนอกและภายในรูปทรง แสดงลีลาท่าทางที่เป็นแบบแผนคล้ายการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกจากท่านาฏศิลป์ไทย รูปทรงมนุษย์เหล่านั้นไม่แสดงอายุหรือวัย

๓. เป็นภาพแบบเล่าเรื่อง จิตรกรรมจะเสนอเรื่องราวติดต่อกันตามลำดับบนผนังขนาดใหญ่ แต่ละกลุ่มเขียนตัวเอกและตัวประกอบที่สำคัญของท้องเรื่องเพียงไม่กี่รูปทรง มีชีวิตกษัตริย์ ขุนนาง ชาวบ้าน ชาวเมือง สิ่งสารพัดสัตว์ แทรกอยู่ตามสมควร

๔. เป็นภาพเขียนแบบ ๒ มิติ เป็นลักษณะสำคัญที่สุดและถือเป็นแบบแผนของจิตรกรรมไทย การวางองค์ประกอบ ๒ มิติ อาจเป็นไปได้ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

- ๔.๑ แสดงภาพได้หลายๆตอนบนผนังเดียวกัน
- ๔.๒ สร้างจินตนาการตามเรื่องราวได้กว้างไกลกว่าที่ตาเห็น
- ๔.๓ สร้างความกลมกลืนระหว่างคุณค่าทางเรื่องราวและคุณค่าทางรูปทรง

เรียบเรียงโดย อ.อังคณา ใจเหิม

.....
*เอกสารการสอนชุดวิชา ศิลปะกับสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๗

สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ ๔ สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๔.